



شبکه پیام‌رسانی در نهضت امام خمینی(ره)

نویسنده: رحیم روح‌بخش الله‌آباد

تهران؛ ۱۳۸۸

ناشر: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۳۷۷ صفحه

قیمت: ۳۲۰۰ تومان

دکتر رشید جعفرپور

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران، پدیده‌ای شگرف در تاریخ معاصر است که توجه به ابعاد آن می‌تواند زمینه‌ی مناسبی برای مطالعات جامعه‌شناسی انقلاب باشد. در هر انقلابی، نحوه‌ی ارتباط‌گیری بین انقلابیون و توده‌ی مردم در روند پیشبرد اهداف انقلاب مؤثر بوده است. در جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی نیز عامل ارتباط‌گیری و پیام‌رسانی به عنوان یک وسیله‌ی مهم در گسترش انقلاب از مرکز به سراسر کشور مورد توجه نویسندگان بوده است. با توجه به شرایط تاریخی وقوع انقلاب اسلامی، رسانه‌های مختلفی در سطح ایران و جهان حضور داشته‌اند که آن رسانه‌ها به دو دسته‌ی مهم تقسیم می‌شوند: رسانه‌های سنتی و رسانه‌های جدید. رسانه‌های جدید از قبیل رادیو و تلویزیون، بیشتر به عنوان رسانه‌های دولتی در دست رژیم پهلوی قرار داشت و با توجه به فضای استبدادی حاکم رسانه‌های نوشتاری از قبیل روزنامه‌ها و مطبوعات نیز در اختیار دولت پهلوی قرار داشت. لذا تأکید انقلابیون، به خصوص رهبر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی(ره)، بیشتر بر رسانه‌های سنتی بود. البته با این حال انقلابیون نیز در طی فرآیند پیام‌رسانی به رسانه‌های جدیدی از قبیل نوارکاست، اعلامیه‌ها و... نیز توجه داشته و از آنها استفاده می‌کردند. رسانه‌ی سنتی که در ایران سابقه‌ی طولانی داشته و محوریت اطلاع‌رسانی و پیام‌رسانی نیز در انقلاب اسلامی بر آن متمرکز گردید، منبر بود که به صورت یک شبکه‌ی گسترده در سراسر کشور ایران، در مساجد، تکیه‌ها، حسینیه‌ها و... قرار داشت. استراتژی صحیح و منطقی استفاده از رسانه‌ی منبر در پیشبرد انقلاب اسلامی و نحوه‌ی محوریت این رسانه، موضوعی است که در کتاب «شبکه پیام‌رسانی در نهضت امام خمینی(ره)» به طور مفصل بررسی شده است.

معرفی کتاب

کتاب شبکه پیام‌رسانی در نهضت امام خمینی(ره) در سال ۱۳۸۸، توسط انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی در ۳۷۷ صفحه در ۱۰۰۰ شماره توسط آقای رحیم روح‌بخش الله‌آباد به رشته‌ی تحریر درآمده است. کتاب شامل یک مقدمه، پیشگفتار، دو بخش، کتابنامه و نمایه می‌باشد.

در مقدمه و پیشگفتار، یادآور می‌شود که پیام‌رسانی از طریق رسانه‌های سنتی (منبر) در دو مقطع مهم با کارویژه‌های



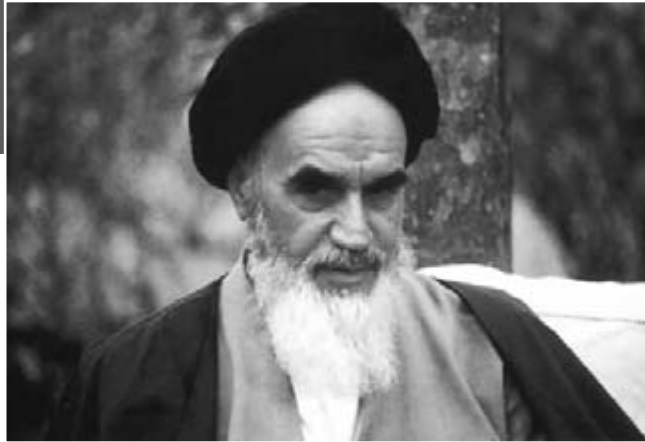
خاصی صورت گرفت. مقطع اول نهضت، هنوز حضرت امام از ایران تبعید نشده بود و مقطع دوم از تبعید حضرت امام تا پیروزی انقلاب اسلامی را شامل می‌شود. طیفی از وعاظ در طی این دو مقطع از سال ۱۳۴۱ تا بهمن ۱۳۵۷ در صد برآمدند با استفاده از رسانه‌ی منبر، مشروعیت نظام حاکم را به چالش بکشاند و توانستند افکار عمومی جامعه را به سوی نهضت جلب کنند.

بخش اول با عنوان «منبر و پیام‌رسانان آموزه‌های نهضت امام خمینی» شامل دو فصل است. نویسنده برای این که به این دو فصل بپردازد، ویژگی‌های رسانه منبر را بیان می‌کند که عبارتند از: منبر جزء ملزومات اولیه هر مسجد تلقی می‌گردد، حضور مخاطب در کنار منبر و گوش دادن به وعاظ عملی انتخابی است، بین وعاظ و مخاطب رابطه‌ی اعتماد وجود دارد، در کنار منبر، سرعت ارتباط زیاد است و ارتباط کامل صورت می‌گیرد، در منبر، ارتباط چهره به چهره صورت می‌گیرد، گوینده‌ی رسانه منبر، چهره مردمی است و در طی زمان قداست پیدا می‌کند. نویسنده با برشمردن ویژگی‌های رسانه‌ی منبر استدلال می‌کند که این رسانه به دلیل فضای سنتی - مذهبی جامعه‌ی ایرانی، از قابلیت تأثیرگذاری فراوانی برخوردار است.

براساس این موضوع، فرضیه‌ی کتاب به صورت زیر تبیین شده است «رسانه‌های سنتی از جمله منبر در پیام‌رسانی آموزه‌های نهضت و در نتیجه گسترش حوزه‌های یارگیری و جغرافیایی انقلاب نقش بسزایی داشته است». برای اثبات این فرضیه نویسنده تلاش کرده است به دو مقطع قبل و بعد از تبعید امام بپردازد.

در فصل اول بخش اول، با عنوان «موج نخست پیام‌رسانی نهضت؛ از آستانه نهضت تا تبعید امام» به نقش آیت‌الله طالقانی و حجت‌الاسلام فلسفی به عنوان دو تن از پیشگامان نوگرای پیام‌رسانی از منبر پرداخته می‌شود. این دو شخصیت در مقطع قبل از تبعید امام با رویکردی نو در استفاده از منبر برای پیام‌رسانی استفاده می‌کردند و حتی علاوه بر آن در رادیو نیز برنامه‌های تربیتی - اخلاقی ارائه می‌کردند.

در فصل دوم بخش اول، با عنوان «موج دوم پیام‌رسانی نهضت، از تبعید امام تا پیروزی انقلاب» سازوکارهای تداوم مبارزه و پیام‌رسانی در زمان تبعید رهبری نهضت از طریق مبارزات علنی و مخفیانه بررسی می‌شود. در این راستا به تلاش‌های آیت‌الله سعیدی به عنوان پیشگام پیام‌رسانی آموزه‌های نهضت و حجت‌الاسلام هاشمی‌نژاد به عنوان



پیام‌رسان نهضت پرداخته می‌شود.

بخش دوم با عنوان «نقش تبعیدی‌ها در پیام‌رسانی آموزه‌های نهضت امام خمینی» شامل چهار فصل است. نویسنده در این بخش اعتقاد دارد که چهار موج تبعیدی در طی شکل‌گیری نهضت تا پیروزی آن اتفاق افتاده است که هر کدام از این امواج را در یک فصل آورده است. فصل اول بخش دوم را به موج اول تبعیدی‌های نهضت روحانیت، از آغاز تا سال ۱۳۴۵، اختصاص داده است. در فصل دوم بخش دوم به موج دوم تبعیدی، پیام‌رسانی امام از نجف و اعلام مرجعیت ایشان در طی سال‌های ۱۳۵۰-۱۳۴۵ پرداخته است. موج سوم تبعیدی‌ها را در فصل سوم این بخش آورده است و در فصل چهارم این بخش که حجم زیادی از کتاب را نیز به خود اختصاص داده، به موج چهارم تبعیدی‌ها از قیام ۱۹ دی‌ماه ۱۳۵۶ و گسترش آن در شهرهای مختلف کشور سخن به میان می‌آورد. در طی این فصل به وقایع مهمی که باعث شکل‌گیری تبعید گسترده‌ی وعاظ و روحانیون و دیگران می‌شد، پرداخته است و به تفکیک به موضوع تبعیدی‌ها در کل کشور و طریقه‌ی گسترش نهضت از طریق وعاظ در شهرها و روستاهای کشور پرداخته است.

در قسمت نتیجه‌گیری، ضمن تحلیل نحوه‌ی پیام‌رسانی نهضت، نویسنده نتیجه می‌گیرد که «با عنایت به این مؤلفه‌ها و ذکر ده‌ها نمونه از نقش تبعیدی‌ها در پیام‌رسانی آموزه‌های نهضت، به صراحت می‌توان گفت که اگر تبعید عناصر مبارز روحانی به مناطق محروم و دورافتاده‌ی اقصی‌نقاط کشور صورت نمی‌گرفت، زمینه‌ی تحول و گسترش انقلاب در آن مناطق به راحتی امکان‌پذیر نبود. زمینه‌ی لازم برای تحقق این امر، تحول فکری بود که در حداقل حالت ممکن، تبعیدی‌ها موفق شدند در میان جمعی از اهالی، مشروعیت نظام حاکم را به چالش بکشند و استقبال هر چند اندک از آموزه‌های نهضت در این مناطق باعث شد که زمینه‌ای فراهم آید تا در پی تشدید انقلاب، آنان پیشگام مبارزه شوند».

نقد کتاب

به لحاظ شکلی کتاب حاضر ایرادات کمی دارد به جزء چند مورد:

- (۱) تصویر پشت جلد کتاب چندان گویا نیست.
 - (۲) کتاب از لحاظ ویرایشی، غلط تایپی و... خوب تنظیم شده است، اما در عین حال در برخی موارد این اشکالات را می‌توان دید.
 - (۳) اکثر جدول‌های داخل کتاب خوب تنظیم شده‌اند به جز چند مورد جزئی مانند جدول صفحه‌ی ۱۵۳.
- از لحاظ روشی انتقاداتی به کتاب وارد است:
- (۱) با این‌که عنوان کتاب «شبکه پیام‌رسانی...» است، با این حال تعریف مشخصی از این شبکه و ارکان آن ارائه نشده است.
 - (۲) تأکید اصل کتاب بر منبر به عنوان رسانه‌ی سنتی است، اما در خلال بحث به رسانه‌های دیگر نیز اشاره می‌شود.

لذا لازم بود که حدود تأثیرگذاری و استفاده‌ی انقلابیون از این رسانه‌ها نیز مشخص می‌شد.

۳) شایسته بود که در یک مقدمه نظری، به بحث‌های مختلفی از قبیل پیام، پیام‌رسانی، ارتباط، شبکه پیام‌رسانی، ابعاد شبکه پیام‌رسانی، رسانه‌های سنتی و مدرن و نظریات مرتبط و دیدگاه انقلابیون به خصوص امام خمینی (ره) نسبت به پیام‌رسانی و... نیز پرداخته می‌شد. از این نظر کتاب از ضعف روشی برخوردار است.

۴) کتاب سؤال اصلی را مطرح نکرده است که به دنبال پاسخ به آن باشد. اما در نتیجه‌گیری عنوان می‌کند که «سؤالی که در این نوشتار مورد توجه قرار گرفت، این بود که این افراد با استفاده از چه سازوکارهایی توانستند در قبال دستگاه عریض و طویل امنیتی، برنامه‌ها و مقاصد پیام‌رسانی خود را به اجرا درآورند». لازم بود که در ابتدای کتاب، اول سؤال را مطرح می‌کرد و طی فصل‌های مختلف به آن سؤال اصلی پاسخ می‌داد.

۵) ماهیت کتاب توصیفی است و تبیینی نیست، اما در طول بحث‌های کتاب گاهی هم به علت‌ها پرداخته می‌شود. از لحاظ محتوایی، حجم بیشتر کتاب محتوای اصلی است، این کتاب به لحاظ محتوا بسیار غنی و مستدل است و پوشش مناسبی نسبت به دسته‌بندی مطالب و وقایع دارد. در طی بحث‌های کتاب به وقایع مهمی از قبیل کاپیتولاسیون، لایحه‌ی انجمن‌های ایالتی و ولایتی، تبعید وعاظ و روحانیون و... پرداخته می‌شود. برخی از اصطلاحات نیز توسط کتاب خلق و مورد استعمال قرار می‌گیرد که در نوع خود جالب توجه است از قبیل «صلوات سیاسی».

تنها نقد مهم و محتوایی که از کتاب قابل ذکر است، تمرکز بیش از حد روی «تبعید» است که علی‌رغم اهمیت این موضوع، لازم بود که به نحوه‌ی پیام‌رسانی شبکه‌ای که از امام در رأس شبکه به وعاظ روی منبر در قاعده‌ی این شبکه می‌رسید، پرداخته شود. در طی بررسی تبعیدگاه‌های افراد مختلف گاهی علامت «؟» قرار گرفته است، نویسنده می‌توانست با مراجعه‌ی خود به تبعیدی‌ها یا نوشته‌های ایشان آن‌ها را مشخص کند.

علی‌رغم ایرادات مختلفی که مطرح شد کتاب دارای نکات قوت زیادی است که عبارتند از:

- ۱) این کتاب نگاهی نو به یک ابزار فرهنگی مؤثر در انقلاب اسلامی است.
- ۲) کتاب حجم زیادی از اطلاعات مستند به اسناد و خاطرات را دربر گرفته است.
- ۳) در کتاب به خاطرات و اسناد بسیار مراجعه شده است.
- ۴) در کتاب به جدول‌های مختلفی اشاره شده که در نوع خود جالب توجه است: جدول تبعیدی‌ها، جدول سخنرانی‌ها، جدول جلسات. این جدول‌ها خود می‌توانند راهگشا و مبنایی برای مطالعات دیگر باشند.
- ۵) به طور کلی، این کتاب، خلق یک رویکرد جدید در مطالعات تاریخ انقلاب اسلامی است.

در مجموع کتاب حاضر غنی، پربر، قابل مطالعه و استناد است و قطعاً برای دانشجویان، پژوهشگران و اساتید رشته‌های تاریخ، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و ارتباطات مناسب و جالب توجه خواهد بود.